

СЛОВО

№ 3 (66), травень – червень 2018 р.

“Гетьманської столиці”

Газета Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”

ПАКТИ І КОНСТИТУЦІЇ ЗАКОНІВ І ВОЛЬНОСТЕЙ

**НАТАЛІЯ
ДРОБЯЗКО**

старший науковий
спіробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

28 червня українці відзначають державне свято – День Конституції України, але більшість з них не усвідомлюють, яка титанічна праця стоїть за цією датою. Тож напередодні дня Конституції хотілося б згадати першовідкривача конституційного права гетьманських часів Пилипа Орлика та його неocenенну працю «Пакти і Конституції законів і вольностей Війська запорозького». Ми, український народ, можемо пишатися тим, що ця Конституція – одна з перших в Європі, а сам автор Пилип Орлик – довірена особа гетьмана Івана Мазепи та продовжувач його справ – мешкав у Батурині, гетьманській столиці.

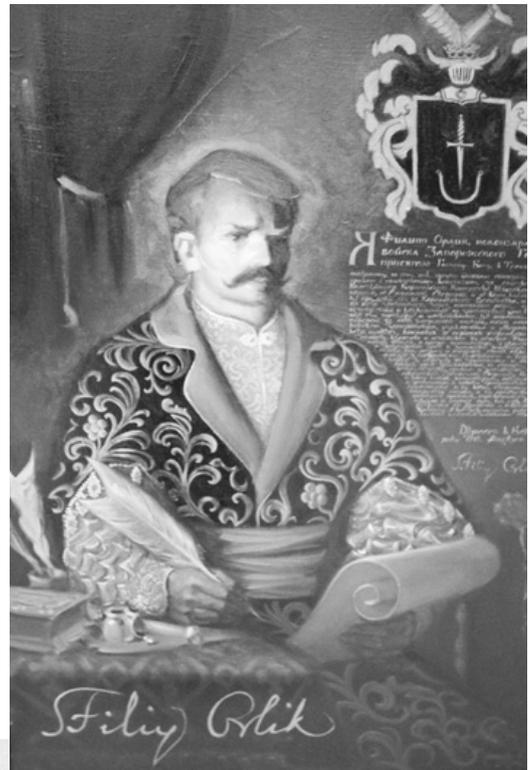
5 квітня 1710 року на козацькій раді у Бендерах Пилипа Орлика було обрано гетьманом в еміграції і саме в цей день була прийнята Конституція. Проте, зважаючи на політичні обставини, Конституція Пилипа Орлика не стала чинною в Україні. Вона діяла дуже короткий час на обмеженій території, де зберігався козацький устрій. Конституція залишилася в історії лише як видатна пам'ятка української суспільно-політичної думки. Про політичні погляди Пилипа Орлика пам'ятають, його ідеї продовжують своє життя і є доцільними для нас, українців. Постулати, закладені у «Пакти і Конституції законів і вольностей Війська запорозького» є актуальними і на сьогодні – єдністю козацтва, відповідальність перед виборцями, виборність суддів та інші.

Текст Конституції Пилипа Орлика дійшов до нашого часу в латинській та українських редакціях. Латиномовна Конституція XVIII ст. зберігається в Національному архіві Швеції. Україномовний варіант Конституції віднайдено у Російському державному архіві давніх актів м. Москви співробітниками Центрального державного історичного архіву України м. Київ у жовтні 2008 року. Автентичність документу підтверджується власноручним підписом гетьмана Пилипа Орлика та печаткою Війська Запорозького. У 2009 році київський історик О. Алфьоров виявив у Російському державному архіві давніх актів м. Москви копію Конституції, яка була зроблена у першій половині XIX століття. Копію цього архівного документа історик передав до Музею гетьманства у Києві.

Сучасні історики та науковці час-

то звертаються до праці славного гетьмана в еміграції. Дані дослідження доступні сучасному читачеві, який закоханий в історичну справедливість. Завдяки плідній співпраці з ДП «Всеукраїнського спеціалізованого видавництва «Світ» та ТОВ «Видавничий дім «Києво-Могилянська академія» бібліотечний фонд НІКЗ «Гетьманська столиця» поповнився виданнями, які присвячені справжньому представнику національної української еліти та першому політичному українському емігранту Пилипу Орлику. Праці «Пакти і Конституції української козацької держави» (упорядники Тарас Чухліб та Мирослав Трофимук) та «Ідеальна держава в Україні? Козацький проект 1710 року» Тараса Чухліба знайомлять читача з текстами оригіналу староукраїнською мовою та доводять, що перший автор Конституції використовував ідеї багатьох європейських мислителів та створював її як самобутній проект ідеальної держави на теренах Східної Європи.

Пам'ять про видатного борця за незалежність нашої держави береже український на-

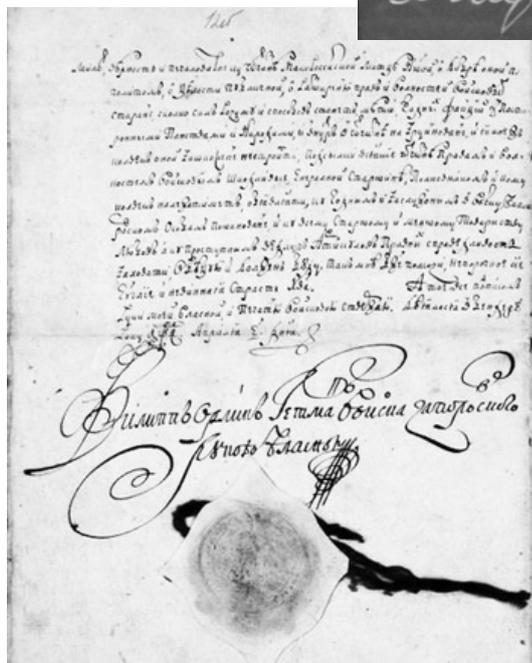

Портрет Пилипа Орлика.
Художник А. Івахненко. 2002 р.
Фондова колекція НІКЗ
«Гетьманська столиця».

род. Ім'ям Пилипа Орлика називають вулиці, йому встановлюють пам'ятники, його портрети карбують на українських монетах, друкують на поштових марках. У с. Косути Вейлейського району Мінської області, де народився Пилип Орлик, встановлений пам'ятний знак на його честь. В Батурині, на Майдані гетьманської слави, височіє пам'ятник Пилипу Орлику в колі гетьманів, які пов'язані з гетьманською столицею.

Безумовно, Пилипові Орлику належить найвизначніша рукописна спадщина – Конституція, і ціле його життя віддане мрії звільнити український народ з-під російського ярма. Пилип Орлик – приклад, гідний наслідування і пошани.

Сторінка з Конституції
Пилипа Орлика 1710 р.

370-РІЧЧЯ БАТУРИНСЬКОЇ СОТНІ

**КАРИНА
СОЛДАТОВА**

старший науковий
спіробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Сьогодні в Україні активно впроваджується адміністративна реформа 2015 року, спрямована на децентралізацію та зміну адміністративно-територіального устрою в Україні – створення територіальних громад замість місцевих рад. Тому на часі буде актуально розглянути історію самоврядування попередніх епох. У даній статті піде мова про адміністративно-територіальну одиницю XVII–XVIII ст. – Батуринську сотню.

Утворилася сотня під час визвольних змагань Богдана Хмельницького, у 1648 році. Вперше згадується у документах 1649 року у складі Чернігівського полку – за Реестром Війська Запорізького, який було укладено за умовами Зборівського договору. Очолював тоді сотенний уряд Степан Окша, саме його можемо вважати першим батуринським сотником. У 1652 році сотня увійшла до складу Ніжинського полку, який упродовж майже двох століть територіально та чисельно був одним із найбільших в Україні. Кордони Батуринської сотні були несталими. За Генеральним описом Лівобережної України (1765–1769) у складі сотні перебували такі населені пункти: місто Батурин, села Атюша, Красне, Ксензівка (нині село Поліське), Мельня, Митченки, Обмачево, Пальчики,

Синявка, Тростянка, Фастівці та хутори – Дубовицький, Михайлівський, Поросюцький, Скритинський. До нашого часу більшість населених пунктів продовжують існувати, але тепер вони перебувають у межах 5 районів (Бахмацького, Борзнянського, Коропського, Конотопського й Кролевецького) двох областей – Сумської та Чернігівської. Одним із чинників формування меж сотні на той час були землеволодіння гетьманів та козацької старшини. На думку дослідниці Ольги Васильєвої, в більшості вони розміщувалися біля Батурина чи в навколишніх полках і з'єднувалися з містом шляхами та водними артеріями.

Традиційно справами сотні опікувався сотенний уряд. Батуринський сотенний уряд вилучався з-під юрисдикції Ніжинської полкової адміністрації і підлягав безпосередньому управлінню гетьмана та Генеральних канцелярій. Козаки сотні переважно несли службу при гетьманові та складали окрему військову одиницю. На чолі сотні був сотник, посада якого була виборною. На батуринського сотника покладалася адміністративні, військові та судові функції. Як зазначає історик Віктор Дядиченко, він займав особливе місце у владній ієрархії. Батуринських сотників найчастіше відправляли з різними дипломатичними дорученнями, їм довіряли розслідування важливих справ за межами сотні. Наприклад, у 1701 р. батуринський сотник Дмитро Нестеренко, як «чрезвычайна особа», розбирав на місці суперечки між сільською громадою с. Піддубки та Густинським монастирем у Прилуцькому полку. Також багато обов'язків покладалося і на сотенну старшину – писаря, осавула, хорунжого та городового отамана. Сотенний писар відповідав за діло-

водство, а хорунжий та осавул виконували різні військово-адміністративні функції. Городовий отаман виступав помічником сотника. У сотенних селах козаки об'єднувалися у курені, які очолював курінний отаман; традиційно вони відали військовими справами. Сотенний уряд здійснював різні завдання – вів списки козаків, наглядав за сотенною артилерією, спорядженням та озброєнням козаків, відрядженням їх у походи, організацією оборони території, ремонтом шляхів та переправ р. Сейм, попереднє розслідування судових справ, винесення рішень у майнових справах, тощо.

Населяли територію Батуринської сотні різні стани: козаки, селяни, духовенство, міщани.

Економіка сотенних сіл переважно формувалася під впливом запитів гетьманського двору. Крім землеробства та скотарства, мешканці активно займалися промислами – бджільництвом, млинарством та рибальством. Значний дохід населення сотні мало від винокуріння. У селі Пальчики мешканці, наприклад, ще й спеціалізувалися на вирощуванні тютюну. Крім цього, в сотні розвивалися різні традиційні галузі ремісничого виробництва. У батуринському регіоні можна було зустріти й непоширені ремесла, наприклад, лозоплетіння. За Описом Новгород-Сіверського намісництва таке виробництво знаходилося у хуторі батуринського комісара Занкевича, неподалік від с. Осіч.

Батуринська сотня припинила існування у 1782 році – з ліквідацією полково-сотенного устрою Гетьманщини за указом імператриці Катерини II та запровадженням у Батурині волості у складі Конотопського повіту Новгород-Сіверського намісництва.

ФОРТЕЧНІ ЦЕРКВИ БАТУРИНА XVII–XVIII СТ.

**НАТАЛІЯ
САЄНКО**

учений
секретар
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Культурні об'єкти – церкви і собори – виступали головними архітектурними домікантами в системі міської забудови. У межах укріплень Батурина знаходилися замкова, фортечні Троїцька і Миколаївська церкви. Первісно всі храми були дерев'яними, заміна їх на муровані відбувалася в останній чверті XVII ст. Після знищення міста 1708 р. батуринські церкви відбудовано у дереві. Ще один етап кам'яного будівництва у місті припадає на останню чверть XVIII ст. Традиційно муровані храми ставили на місцях попередніх дерев'яних і тому вони зберігали своє значення у міській забудові.

Собор Живоначальної Трійці в Батурині мав намір чи вже й розпочав будувати гетьман Дем'ян Ігнатович, а закінчував його вже Іван Самойлович за кошти, що дісталися від попередника, та на щедрі царські пожертви. На Троїцький собор Іван Мазепа виділив 20000 золотих. Собор був зруйнований у 1708 р., і навіть через 18

років після цього стояв з пошкодженими склепіннями, без вікон і дверей.

Саме з цим храмом ототожнюються археологічні рештки культового споруду, віднайдені в 2006 р. і досліджені в 2007–2009 рр. у провулку Ющенка № 5, 7. Судячи з фундаментів, храм мав три нави, три вівтарні апсиди, два опорні стовпи та великий п'ятигранний бабінець-притвор із західного боку. Загальна довжина храму становила 38,7 м, ширина – 24,1 м. Його найближчим архітектурним аналогом, на думку В. Мезенцева та В. Коваленка, був Вознесенський собор однойменного жіночого монастиря у Києві, споруджений у 1701–1705 рр.

Але Троїцький храм Батурина, збудований на початку 1670-х рр., швидше за все, належав до іншого архітектурного типу, поширеного на Чернігово-Сіверщині в той час – хрещатого центрального п'ятичи дев'ятиділного храму.

Уперше думку про те, що досліджені у 2006–2009 рр. на території Батуринської фортеці фундаменти не є рештками собору Живоначальної Трійці висловив в 2015 р. Сергій Юрченко. Він вважає його композицію дещо відозміненим наслідком планової композиції Борисоглібського собору Чернігова, відбудованого у другій половині XVII ст. Ще одним аргументом, що храм, до цього ідентифікований як Троїцький, не був діючим, є відсутність у культурному шарі будь-яких слідів тиньку, віконного скла і покрівлі.

До 1739 р. було збудовано дерев'яну Троїцьку церкву без приділів, яка знаходилася «на улиці к селу Миченкам лежачой». В 1783 р. було закладено новий кам'яний Троїцький храм «о пяти главах». Через аварійний стан дерев'яної церкви в травні 1784 р. її запечатали. Проте парафіяни, яких тоді нараховувалося лише 176 дворів, так і не спромоглися звести кам'яну Троїцьку церкву. На нашу думку, це вдалося гетьману Кирилу Розумовському. Ця церква стала його усипальницею. Та освятили її в ім'я Воскресіння Господнього.

Перша згадка про дерев'яну церкву Миколи Чудотворця «в городі» Батурині відноситься до 1654 р. В честь храмового святого Миколи Чудотворця щороку 9 травня у місті проводився ярмарок. На новий кам'яний Миколаївський храм Іван Мазепа виділив 4000 золотих, але до 1708 р. будівництво не завершили. Наполовину недобудований і вже поруйнований часом, він стояв на території Фортеці ще у 1726 р. То чи не рештки цього недобудованого храму, що зводився в один час із київським Вознесенським, знайшли археологи в Батурині? Якщо це так, то пошук Троїцького собору залишається одним із завдань археологічної експедиції.

Документи свідчать, що у XVIII ст. в Батурині існував дерев'яний Миколаївський храм. Він був гарної архітектури, з дубового лісу, і загинув у пожежі наприкінці XVIII ст.

КАДРОВА СПАДЩИНА ДЕМ'ЯНА ІГНАТОВИЧА

**ВІТАЛІЙ
МАМАЛАГА**

старший науковий
співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Масштаб державного діяча головним чином визначає його вміння працювати з кадрами, тобто вміння підбирати собі команду. Як сказав один відомий історичний персонаж: «Кадри вирішують все!». Тому ніщо так добре не характеризує лідера, як його сильне оточення, зокрема, вміння знайти здібних людей в нижніх прошарках суспільства.

В часи козаччини політична еліта переважно формувалась за клановим чи родинним принципом. Тому піднесення здібних людей «зі сторони» може бути критерієм для оцінки кадрових заслуг першої особи. Також важливим критерієм може бути те, що люди, підняті соціальною драбиною, навіть після усунення свого патрона змогли проявити себе. Гетьман Дем'ян Ігнатович не довго займав найвищу посаду в Українській козацькій державі, але зумів залишити по собі досить помітний кадровий потенціал. Багато хто з тих, кому він дав, так би мовити, «путівку в життя», пізніше стали дуже відомими та впливовими урядовцями. А починали вони своє сходження «дворянами», тобто офіцерами для особливих доручень гетьмана, а до того – полковника Д. Ігнатовича.

Серед них Василь Касперович Дунін-Борковський – чернігівський полковник (1672–1685), а пізніше генеральний обозний (1685–1702), фактично друга на той час особа в державі. Під час виборів гетьмана 1687 р. В. Борковський навіть був одним з претендентів на булаву, конкурентом Івана Мазепи. Він походив з родини багатих шляхтичів католицького віросповідання, батько його брав участь у війні проти

*Портрет Михайла Миклашевського.
Невідомий художник. XVIII ст.*

Б. Хмельницького, де й склав свою голову. Василева мати була православною. Як і коли Дем'ян Ігнатович помітив здібного юнака – не відомо, але 1665 р. в джерелах він згадується як довірена особа, «особистий порученець», ще тоді полковника чернігівського Д. Ігнатовича. У 1668 р. він став вибельським сотником, протягом гетьманування Д. Ігнатовича неодноразово виконував найважливіші його доручення, в тому числі їздив з дипломатичною місією до Москви. Після падіння Д. Ігнатовича не був відсторонений від влади, а навіть отримав підвищення. Не варто підозрювати його в зраді свого патрона, причиною його підвищення швидше за все були клопотання його вчителя по Києво-Могилянському колегіуму, дуже авторитетного чернігівського архієпископа Лазаря

того характеру, як-то купівля за кордоном різноманітних товарів для сім'ї ясновельможного. Саме його гетьман відправив до Москви в останні дні свого правління з напівдипломатично-напіврозвідувальною місією. Після усунення Д. Ігнатовича, Миклашевського, як підозрюваного в нелояльності до царя, відсторонили від гетьманського двору, але в коло репресованих він не потрапив. Наступний гетьман Іван Самойлович не забув про його здібності й через декілька років Миклашевський продовжив своє сходження службовою драбиною.

*Портрет Василя Дуніна-Борковського.
Невідомий художник. XVIII ст.*

Барановича.

Другий у цій плеяді – Михайло Андрійович Миклашевський, свого часу один з найближчих соратників гетьмана Івана Мазепи, генеральний осавул та стародубський полковник в його уряді. Він героїчно загинув 1706 р. під Несвіжем в бою зі шведами. М. Миклашевський розпочав свою кар'єру гетьманським дворянином при особі Дем'яна Ігнатовича, маючи статус військового товариша. Вочевидь, М. Миклашевський був дуже близьким до гетьмана, бо неодноразово виконував завдання особис-

того характеру, як-то купівля за кордоном різноманітних товарів для сім'ї ясновельможного. Саме його гетьман відправив до Москви в останні дні свого правління з напівдипломатично-напіврозвідувальною місією. Після усунення Д. Ігнатовича, Миклашевського, як підозрюваного в нелояльності до царя, відсторонили від гетьманського двору, але в коло репресованих він не потрапив. Наступний гетьман Іван Самойлович не забув про його здібності й через декілька років Миклашевський продовжив своє сходження службовою драбиною.

Про життя Григорія Карповича Коровки-Вольського нічого невідомо до того моменту, коли новообраний гетьман Д. Ігнатович призначив його на ключовий уряд батуринського сотника, тобто людини, яка керувала козацтвом гетьманської столиці та її околиць. Цю посаду завжди займали дуже близькі гетьману люди, тому можна бачити, що Коровка також до цього пройшов школу служби при Д. Ігнатовичу. Якийсь час він знаходився в тіні після падіння свого патрона, але дуже швидко повернувся на перші ролі. Мало хто навіть в ті бурем-

ні часи встиг послужити на стількох посадах – полковник чигиринський, кийський, стародубський, генеральний хорунжий. І не багато хто здобув такої військової слави, як він. Так в 1677 р. в Чигирині полковник Коровка героїчно витримав 4-тижневу облогу з боку значно чисельнішого турецького війська. За цією облогою тоді спостерігала вся Європа.

Треба згадати і про Миколу Грембецького, також одного з гетьманських дворян Д. Ігнатовича. До служби в гетьмана він навчався в Києво-Могилянці, як і більшість тодішніх урядовців. На жаль, про нього збереглося дуже мало відомостей. Після падіння гетьмана Д. Ігнатовича він взагалі зникає зі сторінок історії. Та за гетьманування Мазепи знову посідає впливові уряди, стає ближчим до гетьмана і учасником багатьох важливих для української історії подій.

На жаль, натепер можна констатувати зраданих вище людей. Але й із того, що відомо, можна зробити висновок, що гетьман Д. Ігнатович залишив по собі неабиякий кадровий спадок.

«ПРОФЕСІЙНИЙ ДОНОЩИК» ДАНИЛО ЗАБІЛА

НАТАЛІЯ ДРОБЯЗКО

завідувач відділу «Садиба Кочубеїв» НІКЗ «Гетьманська столиця»

У XVII столітті за Литовським Статутом розділу XI артикулу 12 на землях Лівобережної України набуває сили такий вид покарання, як заслання за державну зраду та образу перших постатей.

Для населення Гетьманщини судово-ва система в цей час складалась з судів різного рангу, як-то сотенні, полкові та інші. Найвищим судовим органом був Генеральний Військовий суд. Цей суд був першою інстанцією у справах генеральної старшини, полковників, бунчукових товаришів. Ця установа функціонувала в гетьманській столиці Батурині з 1669 року.

У 1699 році в Генеральному військовому суді розглядалась справа бунчукового товариша Данила Васильовича Забіли, власника села Реутинці (нині с. Реутинці Коропського р-ну). Перебуваючи в Москві, Данило Забіла подав неправдивий донос на гетьмана Івана Степановича Мазепу (1687–1708). У пасквілі йшлося про зраду гетьмана Москві та зносини з кримським ханом Давлет II Герасем (1692–1699). Для розгляду справи Данила Забілу повернули до Батурина. На цей час посаду генерального судді обіймав Сава Прокопович (1687–1701). В ході слідства Забіла «спрошений в войсковом суде, показал, что он говорил в Москве о гетманской измене пьяный, без разума и памяти, не имея никаких наставников». Для впевненості у правдивості свідчень

та відсутності спільника, донощика вирішили катувати через «встряску». Як свідчить документ з Архангельського архіву: «...велели его взять на встряску, на которой с полчаса будучи повешен, тоже говорил, что и перед встряской, потом отпущен был на землю на четверть часа, снова поднят и держан несколько времени, где, вопия криком великим, теже поновлял речи». Генеральний суд виніс вирок за Статутом князівства Литовського 1588 року відповідно до розділу першого, другого артикулу: «Кожен, хто б обмовив речами в наругу престолу государевого, чи йдучи до сварки, до соромоти, до брехливості, а тому обговореному йшлося про честь, чи про голову, чи про будь-яку кару, тоді той, хто на кого те говорить і доводить, а не доведе, має бути сам страченою страчений». Та за клопотанням гетьмана Івана Мазепи у Данила Забіли відібрали все майно і відправили в заслання до Архангельської губернії на 10 років.

Здавалося б, після таких катувань та вироку Данило Васильович назавжди відмовиться від спроб написання доносів на посадовців, але в його житті все склалося по-іншому.

Відбувши покарання, Данило Забіла 30 вересня 1710 року їде до Москви з клопотанням про повернення втраченого майна. Справа затягується на роки і вже в 1719 році він знову перебуває в Архангельській губернії. В одній із справ Архангельського архіву йдеться про те, що: «1719 года января 3 дня по грамоте Его Императорского Величества из Петербурга, государственной посольской канцелярии Данила Забела прислан к г. Архангельскому на вечное житье за лживое его доношение на Его Царского Величества подданного, войска обеих сторон гетмана Ивана Ильича Скоропадского и велено его поставить в солдатскую слободу за присмотром офицеров, чтобы он оттуда никуда не съехал».

Невідомо, про що йшлося у доносі на Івана Скоропадського, але саме ці справи свідчать, що Данило Забіла мав пристрасть до написання політичних доносів. Втім, навіть у засланні він не міг вгамуватися.

У 1721 році Д. Забіла двічі доносив архангельському губернатору Петру Юхимовичу Ладженському на засланного лохвицького протопопа Івана Рогачевського. Як прибічник І. Мазепи, протопоп потрапив на заслання у 1712 році. В розмовах завжди ставав на захист гетьмана і говорив: «Наш Мазепа свят и в небе, а ваш государь не будет в небе».

Інший випадок стався на подвір'ї стряпчого (державного чиновника) соловецького монастиря Івана Патрикеева коли І. Рогачевський знову повторював: «Он, Мазепа, погребен честно архимандритом; кающихся Бог приемлет». Сподіваючись на свою реабілітацію, Данило Васильович не втратив можливість написати донос про слова «противне Государю». В результаті обох фігурантів в кайданах відправили в Москву до таємної канцелярії для розслідування справи. Не відомо, чим закінчилась ця справа для І. Рогачевського, а Д. Забілу знову повернули на заслання, де він перебував до 1724 року.

Не відомо, що спонукало бунчукового товариша писати доноси. Можливо, жадібність, адже в ті часи той, хто доносив, у разі доведення провини мав право на частку «изменничьих маетностей». Чи фанатична прихильність до Московщини, як говорив сам донощик: «Донеси мене Господи до царів московських, на всіх став би доносити». Та своїми вчинками він калічив власне життя. За словами історика О. Оглобліна «Данило Забіла став немовби професійним донощиком і довгі десятиліття доносив до Москви і на гетьманів, і на вищу старшину, і взагалі на українські порядки та звичаї».

З ФОНДІВ ЗАПОВІДНИКА

«РІЗНЯ В БАТУРИНІ 1708 РОКУ»

ОКСАНА НОВИК

зберігач фондів НІКЗ «Гетьманська столиця»

Продовжуючи тему трагедії Батурина 1708 року у творах живопису з фондової колекції НІКЗ «Гетьманська столиця» особливої уваги заслуговує одна із знакових робіт колекції – картина «Різня в Батурині 1708 року», 2004 р., полотно, олія, 295x195, інв. №524/СП. Автор художнього твору – київський художник Андрій Івахненко. Картина була подарована меценатом Михайлом Костинським, жителем м. Миколаїв. Ця робота відразу була розміщена в експозиції Музею археології Батурина, у 2011 році вона була представлена в каталозі «Україна Гетьманська в образах сучасних художників», випущеного НІКЗ «Гетьманська столиця».

«Різня в Батурині 1708 року» А. Івахненка якнайкраще ілюструє криваву кар-

тину знищення міста Батурин. Кривавою плямою лягли події листопада 1708 року на страждене тіло України.

У цьому контексті доречно віршовані рядки Олени Бабій з її драматичної поеми «Батурин»:

А далі було праці не так і много.
Просто різали всіх – старого й малого.
Кого застали у ліжку,
А кого стоя.
Замкнула очі повік
Козацька Троя...

Вмирав Батурин,
І земля стогнала,
На пожарщиків грілася
навала.

Автор картини намагався якнайглибше поринути у вир тих далеких сцен Батуринської різни та передати засобами мистецтва свої емоції, високу ступінь драматизму та роль трагедії Батурина 1708 року для прийдешніх поколінь. З того часу нашою дер-

жавою подоланий великий та непростий шлях свого становлення, і Україна вже має своїх нових героїв. Але їх патріотизм формувався на фундаменті, що був закріплений на прикла-

А. Івахненко. Різня в Батурині 1708 року. 2004 р.

ді героїв козацької доби, і Батурин – є символом цих героїв, символом боротьби за Незалежність.

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО

**Юлія
ФУРЦОВА**

завідувач відділу
«Палац гетьмана
Кирила Розумовського»
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Міцні дружні стосунки пов'язали гетьмана України Кирила Розумовського та видатного діяча XVIII ст. Михайла Воронцова. Значну джерельну базу для дослідження взаємовідносин цих двох визначних постатей складає їх епістолярна спадщина, яка є цінним джерелом, що відкриває їхній побут, взаємовідносини, смаки та захоплення.

З листів дізнаємося про архітекторів, яких планував залучити Кирило Григорович для розбудови Гетьманщини: «...принужден нинешнього лета зачатъ каменный дом в Батурине, материалы все и с излишеством готовы, да архитектора не имею. Просил я на сих днях в Правительствующем Сенате, чтобы на кошт Малоросійский для всех публичных и казенных строений определен был архитектор Квасов»; «Ваше сиятельство прошу, поговоря с Трезиним, спросить его, не хочет ли года на четыре или пять ко мне на таком жаловании приехать, какое в Петербурге получал, и то чтоб вашим

же старанием не пожже как в два месяца ко мне приехал, дабы лучшего времени мне не потерять к строению»; «Я прошу ваше сиятельство исходатайствовать мне гезеля Кокорина, я им весьма буду доволен, да и он безмерно будет рад тому, что при мне будет. Я великолепных строений строить не намерен, но дом каменный, покойный к житью, который хотя весьма по нашему посредственною рукою построится, в малой России всегда однако ж будет казаться великолепным».

У переписці гетьмана та Воронцова є відомості щодо роботи італійських архітекторів Венерони та Бертоліатті, які працювали в Батурині з 1757 р. Згідно з контрактом, архітектори мали перебувати на службі у гетьмана 5 років, отримувати 450 крб. на рік та повинні були «сочинять планы, рисунки, профили и прочее, что для строения домов, церквей, монастырей, башень, ограды, мельницы, мосты и прочее». З листа гетьмана за 1760 р. дізнаємося, що він був вкрай незадоволений їхньою працею: «сделали мне два бесполезных и смешных проекта для моего дома в Батурине и деревянные ворота».

Епістолярна спадщина К. Розумовського та М. Воронцова є відзеркаленням їхніх захоплень, мистецьких та культурних смаків. Михайло Ілларионович писав до Кирила Григоровича: «Ведая, сколь ваше сиятельство жалуете шахматную игру, при сем посылаю сделанные об одной игре французские вирши». Інший же лист свідчить про пристрасть гетьмана до світських роз-

ваг: «Зная вашу охоту к бильярдной игре, посылаю я при сем случае нового манера были и желаю, чтобы сия безделица в удобность вашему сиятельству была».

Михайло Ілларионович добре знав літературні уподобання гетьмана: «Усмотря, что ваше сиятельство являет охоту иметь какие-нибудь новоизданные книги, прилагаю я при сем переведенную с немецкого на французкий язык книгу Le Maitre et le Serviteur, которая по весьма хорошему ея содержанию вам конечно понравится». У листах також зустрічається інформація про книги, які були надіслані гетьману: твори Вольтера, кореспонденція короля Пруського з графинею Бріль.

У низці листів зустрічається взаємне привітання з релігійними та родинними святами. Так, гетьман писав: «Имею честь вас поздравить с приходившим праздником Воскресения Христова», «Анне Карловне Бог даровал дочь, чем от всего сердца моего и поздравляю». У свою чергу слова поздоровлення адресував і Михайло Воронцов. У листі від 12 березня 1757 р. надіслав вітання з іменинами: «С приближающимся днем тезоименитства вашего я не могу оставить ваше сиятельству мое искреннее поздравление принести, желая от всего моего сердца во всяком благополучии оный день неизменные годы праздновать».

Отож, епістолярна спадщина Кирила Розумовського та Михайла Воронцова надає можливість відкрити різні грані їхнього приватного життя, особисті відносини, політичні орієнтири та родинні традиції.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН XVII СТ.

**Андрій
БАТЮК**

завідувач відділу
археології
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Земельні відносини на території Гетьманщини в XVII–XVIII ст. регулювалися за допомогою універсалів (офіційних документів), які видавалися гетьманом і були обов'язковими до виконання. Універсал давав постійне або тимчасове право володіння, користування та розпорядження землею, право на забудову пустих земель. А об'єктом цих універсалів були не лише ґрунти, а і села та слободи «зо всіма до них здавна належитостями и пожитками». Одержували гетьманські універсали на землеволодіння не тільки козацька старшина, а й церкви та монастирі. А селянам, що мешкали на цих землях, наказувалося дотримуватися «звиклого послушества» – тобто вони закріплювалися за новими володарями.

Саме такий універсал І. Мазепа видав Батуринському Миколо-Кругицькому монастирю від 14 березня 1708 р. на с. Обмачево. Цим документом гетьман надав право на володіння не тільки землею в поселенні, а і самими населенням, на користь святої обителі. Крім цього в універсалі І. Мазепа зазначив, що там знаходиться його двір, який не може функціонувати без посполитих, «...А поневаж в том селе Обмачево двор наш знаидуется, который без людей не может там быть, прето для послуг и всяких потреб отделяем от Обмачева 15 человек посполитых до того нашего двора...». Ця постанова була виконана

в повному обсязі, оскільки не виникло розбіжностей між суб'єктами земельних відносин.

Звісно, що траплялися і казузи, пов'язані із земельними універсалами, коли безпосередньо громада та монастир не могли дійти згоди у вирішенні земельного питання. Саме такий випадок і трапився між жителями м. Остра (нині місто Козелецького району Чернігівської області) та Києво-Братським монастирем в кінці XVII ст. Землі навколо міста й навколишніх сіл Виповзова, Карпиловки та інших були захоплені монастирем. На користь святої обителі стягувалися податки, врубувалися ліси, був заборонений проїзд по цій території без дозволу на це. Звісно, це обурювало місцевих жителів. Тому вони направили звернення до гетьмана І. Самойловича, який став на бік громади і 8 липня 1686 р. видав «охранный універсаль» і підтвердив право власності на землю місцевих жителів. У цьому документі гетьман зазначив, що він не давав «...полювъ, сеножатей и лесовъ острянскихъ преречонному отцу ректору...» і тому постановив, щоб «...онъ (ректоръ) не мель ихъ въ томъ кривдити...», і щоб місцеві «...заживали и теперь, якъ и здавна...». Але і після видачі універсалу монастир надалі користувався цими землями, не звертаючи уваги ні на документ, ні на прохання громади. Тому і наступному гетьману І. Мазепі доводилося мати справу із землями навколо м. Остра.

Далі події набирають все більший розмах, монастир викупляє с. Виповзів, а це, в свою чергу, перекинуло шлях до «вольной острянської пуши». Тому населення знову звертається до гетьмана. І. Мазепа, як і його попередник, обирає сторону місцевого населення: він видає універсал від 2 січня 1689 р. де зазначає «...село Виповзовъ, здавна к городу вашему належное, по прежнему знову ва-

ше было, для спокойного уезджана в пущу, за тымъ селомъ найдуючюся...». Але ректор знову йде наперекір рішенню гетьмана. Тому гетьман дипломатично розділяє сфери впливу монастиря та місцевих жителів.

Але і на цьому перипетії, пов'язані з землями навколо м. Остра не завершилися. Монастир і надалі здійснював таку політику, як ніби-то ці землі належали тільки йому. На підтвердження цього монахи наводили універсал Мазепи від 1689 р., але ж у ньому говорилось про передачу земель під юрисдикцію острянської общини. Тому ще впродовж 3-х років населення дописувало гетьману про неправомірність таких дій з боку монастиря. З часом гетьману це набридло, і він 27 червня 1693 р. видає універсал, яким сповіщає, що ще три роки тому передав с. Виповзів у власність монастиря. І тому скарги населення не мають юридичного підґрунтя. А вже майже через 2 місяці, а саме 4 серпня було видано ще один документ, в якому йшлося про повернення с. Виповзів острянській старшині. Все це спричинило поновлення суперечок між Києво-Братським монастирем та населенням. Тому щоб покласти край протистоянню, у 1694 р. була скликана комісія, яка мала вирішити, кому-таки належать острянські землі. Після довгої, кропіткої роботи, надання всіх відомих і не відомих універсалів, комісія стала на бік монастиря. А острянській старшині, козакам, міщанам видали постанову, за якою вони без дозволу не мали права вирубувати ліси для власних потреб, та навіть заборонено проїзд по території, яка відійшла в підпорядкування монастиря.

Уже в 1766 р., в ході Румянцевського опису Малоросії, монастир не надав відомостей про володіння землею та самим с. Виповзівим, а йшлося лише про місцеве населення: «в селе сидели только одни монастырские крестьяне (33 двора), да два козака...».

ДОЛЯ БАТУРИНСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО КРУПИЦЬКОГО МОНАСТІРЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Любов КІЯШКО

заступник генерального директора з наукової роботи НІКЗ «Гетьманська столиця»

Історія Батуринського Миколаївського Крупицького монастиря пов'язана з історією Батурина, адже його розквіт відноситься до XVII ст., коли Батурин обирається столицею Лівобережної України.

Але зовсім іншу долю мав монастир з початком громадянської війни та встановленням радянської влади в Україні.

Практичне втілення в життя декрету РНК РСФРР «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» (23 січня 1918 р.), що позбавив церкви власності, почалося з монастирів. Націоналізація монастирів відбирала у ченців всі юридичні права та засоби до існування – землі, капітали, нерухомість.

Вилучення церковних цінностей готувалася і проводилася більшовиками планомірно і з широким розмахом. Влада використовувала питання про церковні цінності, щоб почати потужну антицерковну кампанію. Вищий орган законодавчої влади Радянської Росії – Президія ВЦВК (голова М.І. Калінін) – 2 січня 1922 р. прийняв постанову «Про ліквідацію церковного майна». 23 лютого 1922 року Президія ВЦВК опублікувала декрет, який постановляв місцевим Радам «...вилучити з церковних маєтностей, переданих в користування груп віруючих усіх релігій, по описах і договорах всі дорожочинні предмети із золота, срібла, каменів, вилучення яких не може суттєво вплинути на інтереси самого культу, і передати до органів Народного Комісаріату Фінансів для допомоги голодуючим». Насправді ж мова йшла про вилучення всіх цінностей без усякого розбору. Все майно монастирів оголошувалося народним надбанням. Розпоряджатися ним мали ради народних депутатів на свій розсуд. Кожне закриття, як правило, супроводжувалося наругою над обителями, не виключення мав і Батуринський Миколаївський Крупицький монастир. В 1922 році його повністю було ліквідовано. На сьогодні дуже складно прослідкувати долю монастиря на початку ХХ ст., адже відомостей збереглося досить не багато. В 1908 році в монастирі нараховувалося 10 монахів та 5 послушників, монастир володів 348 десятинами землі. З 1909 року монастир став місцем заслання монахів з інших монастирів. В 1911р. в монастирі проживало 22 монахів та послушників, настоятелем був о. Ігнатій.

В газеті «Нова Рада» за 8 квітня 1918 р. повідомлялось про те, що в Конотопському повіті банди більшовиків, чоловік 200, доценту розруйнували та пограбували Крупицький Миколаївський чоловічий монастир. Ймовірно, мова йшла про загиб на чолі з Муравйовим. Що малось на увазі «доценту розруйнували» не відомо.

Після 1922 року долю монастиря можливо частково прослідкувати за документами, виявленими в Державному архіві Сумської області. З цих докумен-

тів стає зрозуміло, що в 1923 році в монастирі було розташовано дитяче містечко «Первомайське»: «Окриввиконкому. Ввиду постановлення президиума Окрика от 15.12.1923 г. №76 о передаче зимней церкви Батуринского Крупицкого монастыря детгородку Первомайский. Окрик считае такую передачу возможной при чем отдано распоряжение батуринского райисполкому о перенесении иконостаса в летнюю церковь, архив и библиотека должны быть оставлены в ризнице и запечатаны и сданы на временное хранение заведующему детгородком т. Игнатенко. Что касается сохранения живописи и архитектуры церкви, таковые будут отданы Завдетгородком через инспектуру Окрика. (Окропо). Завмузеем М. Вайнштейн».

Завідуючий Конотопським окружним музеєм М. Вайнштейн, який займав одночасно посаду старшого інспектора Окрполітпросвіти Конотопського округу, приймав дієві міри по збереженню пам'яток монастиря. Цьому є підтвердження, лист завідувачу дитячого містечка Ігнатенку, про те, що передача будівель можлива лише з виконанням вимог: церква повинна бути збережена від руйнування, не здійснювати ніяких перебудов, предмети культу передати до музею.

В монастирському архіві зберігались унікальні документи: привілей канцлера Є. Оссолінського 1636 р., на володіння маєтностями та угіддями; грамота царя Олексія Михайловича від 17 серпня 1650 р.; універсал гетьмана Богдана Хмельницького від 20 квітня 1653 р., та 1 травня 1656 р.; універсал гетьмана Юрія Хмельницького від 1 листопада 1659 р.; три універсали гетьмана Івана Мазепи; грамота цариці Єлизавети Петрівни від 30 вересня 1747 р. на володіння селами та маєтками. Не менш цінною була бібліотека, в якій була і Острозька Біблія 1581 р.

Прослідковуючи надалі листування, робимо висновки, що в 1926 році дитяче містечко «Первомайське» на території монастиря вже не розміщувалося. Готувалась документація Батуринським райвиконкомом на передачу будинку настоятеля для розташування в ній школи хутора Фабрична слобода.

Згубні дії щодо знищення монастиря були проведені остаточно радянською владою в 30-х роках ХХ ст. За свідченням жителів с. Осіч, дзвони з монастирської дзвіниці було скинуто в 1935–1936 рр., Миколаївський собор, господарські будівлі, цегляний паркан розібрали до фундаменту в цей самий період. Церков-

Загальний вигляд Батуринського Миколаївського Крупицького монастиря, фото початку ХХ ст.

Перед передачею монастирських споруд було проведено їх обстеження комісією в складі представників від Окрполітпросвіти – М. Вайнштейна, церковної ради – Прокопа Чемериса, Батуринського виконкому – І. Самозвона. В результаті чого в ризницю теплої Спасо-Преображенської церкви було виявлено цінні предмети: стихар з порфіри Єлизавети Петрівни, 4 ризи з трьома єпитрахілями, одна рукописна книга. По акту ці предмети були передані Конотопському окружному музею. Окрім того, в монастирі, на той час зберігались частина архіву та монастирська бібліотека. Марк Вайнштейн в листі від 28 березня 1924 року інструктору Губарю зазначає: «Довожу до Вашого відома, що архів і бібліотека Батуринського Крупицького монастиря знаходиться в згубному становищі. Лічу необхідним до Вашого відома, що архів монастиря дуже цінний і що необхідно прийняти енергійні міри по перевезенню його

в Конотоп». В монастирському архіві зберігались унікальні документи: привілей канцлера Є. Оссолінського 1636 р., на володіння маєтностями та угіддями; грамота царя Олексія Михайловича від 17 серпня 1650 р.; універсал гетьмана Богдана Хмельницького від 20 квітня 1653 р., та 1 травня 1656 р.; універсал гетьмана Юрія Хмельницького від 1 листопада 1659 р.; три універсали гетьмана Івана Мазепи; грамота цариці Єлизавети Петрівни від 30 вересня 1747 р. на володіння селами та маєтками. Не менш цінною була бібліотека, в якій була і Острозька Біблія 1581 р.

Прослідкуючи надалі листування, робимо висновки, що в 1926 році дитяче містечко «Первомайське» на території монастиря вже не розміщувалося. Готувалась документація Батуринським райвиконкомом на передачу будинку настоятеля для розташування в ній школи хутора Фабрична слобода.

Згубні дії щодо знищення монастиря були проведені остаточно радянською владою в 30-х роках ХХ ст. За свідченням жителів с. Осіч, дзвони з монастирської дзвіниці було скинуто в 1935–1936 рр., Миколаївський собор, господарські будівлі, цегляний паркан розібрали до фундаменту в цей самий період. Церков-

на початку ХХ ст. держава прагнула повністю ліквідувати православні монастирі, витіснити церкву з суспільного життя країни, а в недалекій перспективі повністю знищити релігію. Життя показало безперспективність такої політики в подальшому, але шедеври архітектурного та історико-культурного надбання були назавжди втрачені...

ДО ІСТОРІЇ ШКІЛ БАТУРИНА

**РУСЛАНА
ОГІЄВСЬКА**

заступник завідувача відділу «Садиба Кочубеїв» НІКЗ «Гетьманська столиця»

У 1919 році Батуринська партійна організація разом з волосним ревкомом, який очолював І.Г. Мовтян, проводили роботу по запровадженню в життя перших декретів Української Соціалістичної Радянської Республіки. Особливу увагу приділяли проблемам розвитку освіти, яка відіграла надзвичайно важливу роль у розбудові держави.

У червні 1920 року було видано постанову наркомату УСРР «Про запровадження в життя єдиної трудової школи». Згідно з постановою запроваджувалося безплатне, спільне навчання хлопчиків і дівчаток із 8 років, заборонялося релігійне виховання, оголошувалося загальноосвітній і політехнічний характер освіти. Відповідно до постанови єдина трудова школа була семирічною і поділялася на два ступені – перший (чотири класи) і другий (три класи). Після закінчення школи другого ступеню діти могли продовжити навчання у професійно-технічних школах.

Керівництво системою освіти взяв на себе Народний комісаріат освіти, який у липні 1920 року видав Декларацію про соціальне виховання дітей. У ній визначалися основні принципи політики УСРР у галузі освіти і виховання підростаючого покоління. Декларація вказувала на необхідність виховання дітей в дусі комунізму, трудового виховання, поєднання навчання і виховання у єдиному процесі.

30 серпня 1920 року до губернських та повітових шкіл надійшов документ під назвою «Основні начала шкільної роботи», в якому йшла мова про основні заходи шкільної роботи і який визначав її засади: основою шкільного життя має бути продуктивна праця як метод викладання; праця повинна бути творчою, радісною, вільною від насильства; система оцінювання знань учнів ліквідується, замість неї запроваджується періодична реєстрація успішності учнів; скасовувалися перевідні та випускні іспити, домашні завдання. Наприкінці 1920 року в Україні діяло близько 22 тисяч трудових шкіл, де навчалося близько двох мільйонів учнів. Майже в половині шкіл навчання вже відбувалося українською мовою.

З «Відомості про освіті та навчально-допоміжні заклади Батурина» за 1920 рік відомо, що в Батурині діяло дві Трудові семирічні школи. У школі № 1 було п'ять старших груп, в яких навчало-

перелік дисциплін обов'язкових для вивчення: українська мова та література, російська мова та література, іноземна мова (німецька або французька), географія, природознавство, математика, спів, малювання, фізкультура, трудове навчання. Також були запроваджені вечірні курси для навчання радянських службовців українській мові.

З «Відомості про трудові школи Батурина» за 1923 рік відомо, що в них працювало одинадцять вчителів: М. Небощицький, І. Скокан; І. Нечипоренко, Є. Базилевич, П. Кузько, Р.С. Денисенко, Ф.Т. Іваненко, В.З. Григораш, М.П. Олійник, І.Малий, Т.Г. Римаренко.

Отже, реформування шкільної освіти в 1920–1924 рр. дало можливість реорганізувати попередню систему шкільної освіти. Відбулося встановлення та закріплення української радянської системи освіти. Головним мотивом запровадження трудової школи було прагнення підго-

Другий випуск Батуринської семирічної школи. 1926 р.

ся 184 учні. У школі № 2 – чотири групи і 177 учнів. Всі учні навчалися в одну зміну. Навчання проводилося українською мовою згідно затвердженого єдиного виховно-навчального плану. В інструкціях Наркомосу було визначено

тувати підростаюче покоління до праці, забезпечивши йому можливість в майбутньому набути професію. Більшість випускників Батуринських трудових шкіл стали кваліфікованими фахівцями, що вплинуло на подальший розвиток міста.

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

По Україні

Проти п'яцтва. В м[і]стечку Батурині, Конотопського повіту, людність постановила приговора, щоб закрити місцевий трактир Раді. Щоб з цього там вийшло – невідомо, але видимо сама доля прийшла на підмогу людности: Радя ніяк не може найняти хати під свій трактир. Раз він був найняв хату у наслідників Корноухова, але ті, довідавшись про приговор громади, одмовили йому в хаті. (К.В.)

Газета «Рада», 1908 р., № 63

Дописи

Батурин, Конотопського повіту (на Черніговщині). Поки у нас існувала одна казна шкільна, то п'яцтво хоча й бувало, але не таке гірке, як зараз при існуванні приватного шинку Раді. Прямо таки, що не день, то й новина, що не другий, то й інша. Учора був чоловік, як чоловік, а сьогодні й зовсім на його не похожий. Коли хто з хазяїнів побуває у шинку Р. та приплентатися до господи, то не тільки жінка та діти не пізнають,

але й собака не пускає у двір, бо з такими повернеться окулярами, що і очей не видно. Кілько тижнів тому вся громада склала була приговора, щоб шинок Р. зачинить, але тільки склала, бо тому приговору ходу не дано. Одного разу у шинок зайшов і наш староста, що підписував та скрепляв печаткою приговора. В шинку счинилась бійка і першому досталось таки старості, якого так побили, що хоч на світ божий не виходь.

Газета «Рада», 1908 р., № 93

СТОЛІТНІЙ НАДГРОБОК З МИТЧЕНКІВСЬКОГО ЦВИНТАРЯ

**Зоя
СНИЖОК**

науковий
співробітник
НКЗ «Гетьманська
столиця»

Останнім часом все більшого розвитку в Україні набуває некрополістика – історична дисципліна, що вивчає кладовища. Радянська доба позначилась варварським ставленням до старих цвинтарів. Їх території забудовувались, надгробки використовувались у будівництві або для нових пам'яток. Тому збережені дорадянські поховання є рідкістю, в тому числі і для Батуринаського регіону.

Так, у селі Митченки Бахмацького району, на території старого церковного цвинтаря при Варваринській церкві до нашого часу знаходиться поховання Стефановських кінця XIX – початку XX століття з надгробним пам'ятником початку XX ст. Церкву в ім'я Святої Варвари у селі побудували у 1745 році, її будівничим був батуринаський сотник Олексій Демидовський. Приблизно в цей час при ній було закладено і церковний цвинтар. У 1934 році Варваринську церкву розібрали, а з отриманого дерева побудували приміщення Митченківської школи. Його розмістили на частині території старого парафіяльного кладовища. Підтверджують це і знахідки у шкільному дворі під час земляних робіт людських решток. За свідченнями митченківського краєзнавця Івана Степановича Заліського, під час будівництва могильні плити демонтували і помістили в траншею під фундаментом школи. Поховання Стефановських уціліло, бо знаходилося ближче до храму, в тій частині цвинтаря, що не увійшла до шкільного подвір'я.

Нині вже немає могильних насипів біля поховання, але досить добре збережений надгробок дає уявлення про зразки меморіальної пластики, розповсюджені на кладовищах регіону в той час. Пам'ятник встановлено на постаменті висотою 0,57 м, який споруджено з п'яти рядів цегли та прямокутної кам'яної плити висотою 0,2 м. Плита надгробку має вигляд обеліску, монументу, що звужується доверху, висотою 1,75 м. Він висічений з монолітної плити чорного граніту у формі трьох сходинок, кожна з яких вужча за попередню. Обеліск увінчує фі-

гурний елемент. Верхня частина надгробку втрачена. На його вершині від неї залишилося заглиблення правильної прямокутної форми з круглим отвором та металевим штирем.

Обеліск двосторонній, на парне поховання. Зі східної частини російською мовою викарбувано: «Андрей Григориевич Стефановский родился 28 ноября 1823 года скончался 6 марта 1894 года», на нижньому елементі надгробка прощальний напис: «Мир праху твоему». Із західної частини пам'ятника вибито: «Варвара Феодотовна Стефановская урожденная Кордюкова-Мищенская родилась 3 декабря 1836 г. скончалась 7 сентября 1903 г.». На нижній частині обеліска вибиті слова з Євангелія від Матвія: «Блаженн чистиим сердцем яко тии Бога узрятъ». Цитати з Біблії у кінці XIX століття входять в моду, замінивши собою багатослівні ліричні епітафії. З південного боку позначка про майстра-виробника та його адреса: «Кабанов Москва-Мясницкая» – своєрідна реклама продукції. Адаже серед виробників надгробків того часу існувала жорстка конкуренція: їх виготовляли в Харкові, Москві, Вільно, Вітебську, Житомирі. Дмитро Іванович Кабанов займався виробництвом пам'яток та жорен. Крім того, його артіль виконувала різні роботи з обробки мармуру та граніту. Надгробки цього майстра – особлива мода кінця XIX – початку XX ст.

На пам'ятнику є пошкодження: подряпини, оббиті кути та два пошкодження, ймовірно, від вогнепальної зброї. Хто ж ці люди, що покояться під надгробком? З метричних книг Варваринської церкви дізнаємося, що Андрій Григорович Стефановський був губерньським секретарем, помер від «натуральной болезни» у віці 71 року, похований на парафіяльному цвинтарі. Стефановська Варвара Феодотівна, очевидно, була його дружиною, дворянка, померла «від старости», проживши з чоловіком однакову кількість років, похована на тому ж кладовищі. Зазначення дошлюбного прізвища жінок на надгробках може стати в нагоді у генеалогічних пошуках. Зокрема, Варвара

Феодотівна може бути донькою Феодота Ілліча Кордюкова-Мищенского, колезького асесора, який помер 26 вересня 1872 року у с. Красилівка Борзнянського повіту Чернігівської губернії. Рід Стефановських у с. Митченки знаний благодійниками свого парафіяльного храму. Відомо, що подружжя Надії Михайлівни та Петра Васильовича Стефановських у 1858 році передали у Варваринську церкву срібний хрест з мощами одинадцяти Святих та частинкою Животворного хреста з проханням записати на поминання імена всіх своїх живих та мертвих родичів.

Тож, старі поховання потребують збереження та дослідження, оскільки мають значний інформаційний потенціал для вивчення історії регіону, а повага до «батьківських домовин» – це показник культури нації.

Надгробок із поховання Стефановських початку XX століття, с. Митченки

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Батуринаський державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»
Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
№ ЧГ 352-08 від 28.07.2006 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: baturin.capital@ukr.net, веб-сайт: <http://www.baturin-capital.gov.ua>
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013
Обсяг – 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована в ТОВ «Конотопська міська друкарня»
(вул. Красногирська, 9, м. Конотоп Сумської обл., 41600)

Тираж 1000 прим. Зам. № 364.

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)
РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна
(редактор)
Саєнко Наталія Анатоліївна
(відповідальний секретар)
Зозуля Сергій Юрійович
Огієвська Руслана Іванівна
Новік Оксана Андріївна

Редакція запрошує до співпраці професійних науковців, краєзнавців-аматорів, шанувальників історії